

Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Recent Period Turkish Studies

Araştırma Makalesi | Research Article

🔓 Açık Erişim | Open Access

II. Dünya Savaşı Sonrası Hegemonyaya Türkiye'nin Uyumunda Yerli ve Yabancı Raporların Çatışması: Seyhan Barajı Örneği

The Conflict between Domestic and Foreign Reports in Türkiye's Adaptation to Post-World War II Hegemony: The Case of the Seyhan Dam

Derviş Tuğrul Koyuncu¹ & Ragıp Yılmaz²

¹ Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, Ankara, Türkiye

² Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Eskişehir-Türkiye

Öz

Bu çalışma, II. Dünya Savaşı sonrasında ABD liderliğinde tesis edilen hegemonik düzene Türkiye'nin entegrasyon sürecini Seyhan Barajı'nın inşası ekseninde irdelemektedir. Türkiye Cumhuriyeti, savaş sonrasında Bretton Woods düzenlemeleri çerçevesinde hegemon güç ABD'nin önceliklendirdiği dış ticaret serbestisi, özel sektörün öncülüğü ve demokratik yapılanma süreçlerine uyum sağlamaya yönelik kararlar alırken; aynı zamanda Türkiye ekonomisinin yapısal sorunlarının çözümüne dair tavsiyeler içeren Thornburg (1949) ve Barker (1951) raporlarından da istifade etme yoluna gitmiştir. Her iki raporda da Türkiye'nin ekonomik kalkınmasında tarım sektörüne ve hafif sanayi yatırımlarına öncelik verilmesi gerektiği tezi öne çıkmaktadır. Bu perspektife uygun olarak, tarımsal sulama yatırımlarında Seyhan Barajı gibi büyük ölçekli projelerden kaçınılması gerektiği savunulmuştur. Buna mukabil, DP Bursa Milletvekili Mithat San tarafından hazırlanarak hükümete sunulan raporda (1951), Seyhan Barajı'nın Türkiye'nin kalkınmasındaki hayati önemine dikkat çekilmiş ve gerekliliği üzerinde durulmuştur. San'ın raporuna göre Seyhan Barajı yalnızca tarımsal kalkınmayı desteklemekle kalmayacak; hidroelektrik üretimiyle bölgede sanayinin gelişimini sağlayacak, istihdam yaratarak mevsimlik işçi sorununa çözüm getirecek ve çimento sanayisinin gelişimine olanak tanıyarak konut sorununun çözümüne katkı sunacaktır. Böylece Seyhan Barajı, tarımsal kalkınmanın yanı sıra iktisadi ve içtimai kalkınmanın ivme kazanmasını sağlayacaktır. Sonuç olarak, San'ın raporu ve Seyhan Barajı'nın inşasına yönelik Bakanlar Kurulu kararı dikkate alındığında; Thornburg ve Barker raporlarının aksine, Türkiye Cumhuriyeti'nin yalnızca tarıma dayalı kalkınma modellerine değil, aynı zamanda sanayileşme politikalarına da öncelik verdiği görülmektedir.

Abstract

This study examines Türkiye's integration into the US-led hegemonic order following World War II through the lens of the Seyhan Dam construction. While the Republic of Türkiye adopted resolutions to align with the priorities of the hegemonic power, the United States - namely trade liberalization, private sector primacy, and democratic restructuring within the framework of the Bretton Woods system - it also sought to utilize the recommendations of the Thornburg (1949) and Barker (1951) reports for resolving structural economic issues. Both reports advocated that Türkiye should prioritize the agricultural sector and light industrial investments for its economic development. Consistent with this perspective, they argued against large-scale dam projects, such as the Seyhan Dam, regarding irrigation investments. Conversely, the report prepared by Democrat Party (DP) Deputy for Bursa, Mithat San (1951), and submitted to the government, emphasized the strategic importance of the Seyhan Dam for Türkiye's development and underscored its necessity. According to San's report, the Seyhan Dam would not only support agricultural development but also facilitate regional industrial advancement through hydroelectric generation, resolve the seasonal labor issue by creating employment, and alleviate the housing shortage by enabling the growth of the cement industry. Thus, the Seyhan Dam was projected to accelerate economic and social

Atıf | Citation: Koyuncu, Derviş Tuğrul, Yılmaz, Ragıp. "The Conflict between Domestic and Foreign Reports in Türkiye's Adaptation to Post-World War II Hegemony: The Case of the Seyhan Dam." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları–Recent Period Turkish Studies* 48 (2025): 219-237. <https://doi.org/10.26650/YTA2025-1682453>

© This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Koyuncu, D. T. & Yılmaz, R.

✉ Sorumlu Yazar | Corresponding author: Derviş Tuğrul Koyuncu dervistugrulkoyuncu@ankara.edu.tr

development alongside agricultural progress. Consequently, considering San's report and the Council of Ministers' decision to proceed with the construction, it is evident that, contrary to the recommendations of the Thornburg and Barker reports, the Republic of Türkiye prioritized not only agriculture-based development policies but also industrialization strategies.

Anahtar Kelimeler

Hegemonya • Seyhan Barajı • Thornburg Raporu • Barker Raporu • Mithat San Raporu

Keywords

Hegemony • Seyhan Dam • Thornburg Report • Barker Report • Mithat San Report

Extended Summary

The establishment of hegemonic structures within the global economy has invariably been a tumultuous process. Policies aimed at adapting to the order determined by the hegemon have necessitated efforts to establish new policies, institutions, norms, and behaviors at both global and national levels. The era of Pax Britannica, established under British hegemony prior to World War I, sustained a severe blow with the treaties signed in the aftermath of the war. Following the Great Depression of 1929, the concept of "laissez-faire" was supplanted by a destabilized world order under authoritarian governments. This destabilized global economy and a political landscape dominated by authoritarian regimes laid the foundation for World War II. The quest for a world system based on liberal rules, which commenced prior to the war with the Atlantic Charter, continued in the post-war period with the Bretton Woods arrangements. Thus, in contrast to the nineteenth-century approach, the liberal paradigm once again became dominant.

The United States, characterized by Gramsci (1992) as the "hegemon born of the factory," became the architect and operator of this Western liberal order. In this new interpretation of Westphalia crafted by the US, the hegemonic power provided public goods through the Bretton Woods system and afforded other states a voice within the system, akin to a patron-client relationship. While establishing hegemony in economic, military, and political terms, the channeling of public goods by the hegemon to other states served as a critical policy instrument. In particular, the completion of infrastructure investments to foster the development of underdeveloped states, and thereby ensure the continuity of the division of labor in the world economy, constituted the most significant agenda items of the post-war period. To integrate underdeveloped countries into the global division of labor and enable them to realize their own development, emphasis was placed on supporting investments in public goods such as dams and highways. During this period, Europe, the USA, and the rest of the world began to prioritize the construction of dams - viewed as public goods - to achieve agricultural development and facilitate industrialization through electricity generation. The International Bank for Reconstruction and Development (IBRD) and other international organizations created an informal international regime of "large-scale dams" in the 1950s, legitimizing and naturalizing the construction of these projects worldwide. As symbols of humanity's defiance of nature, dams transformed the political economy of development while simultaneously representing the competition between rival visions and models of development.

In the aftermath of World War II, Türkiye endeavored to adapt to the new world order established by the new hegemon, the United States. Although Türkiye did not participate in World War II, remaining neutral, it opted for the Western Bloc to achieve its development goals and insulate itself from the Soviet threat. To this end, Türkiye, having transitioned to a multi-party system in 1946, adapted its economic structure to the new order established by the hegemon through more liberal discourses and enacted institutional arrangements that led to shifts in its norms and rules. While harmonizing with the hegemony through institutional transformation, the country began to pursue policies aimed at achieving development goals supported by the hegemon. To achieve this objective, both the Republican People's Party (CHP) and the Democrat Party (DP) governments utilized reports on the Turkish economy supported by international organizations. The fact that both parties prioritized the recommendations of these reports underscores the non-partisan nature of compliance with the hegemony.

In this process, the Thornburg Report (1949) and the Barker Report (1951) advised governments on the path Türkiye should follow in its economic development. Both reports emphasized agricultural development as the key to Türkiye's progress and advised against large-scale industrial and infrastructural investments. Accordingly, both reports discouraged the construction of the Seyhan Dam, which was deemed excessively costly. Conversely, the report prepared in 1951 by Mithat San, a Democrat Party deputy for Bursa and an electrical engineer, emphasized the vital importance of the Seyhan Dam for Türkiye's economic development. According to San, the construction of the Seyhan Dam would accelerate Türkiye's agricultural development, as stated in the foreign reports. However,

he argued that the construction of the dam would not only accelerate agricultural development but also foster industrial development - a goal not supported in either the Thornburg or Barker reports. Furthermore, it would provide solutions to the problems of irrigation, migration, and housing in the region where the Seyhan Dam was to be built. Therefore, unlike the other reports, San evaluated the construction of the dam through economic, social, and environmental perspectives, advocating for a holistic development approach. In contrast, the Thornburg and Barker reports focused exclusively on Türkiye's role within the international division of labor.

Giriş

Dünya ekonomisinde hegemon yapıların tesisi her zaman sancılı olmuş ve hegemonun belirlediği düzene uyum sağlamaya yönelik politikalar da hem dünyada hem de ulusal düzeyde yeni politikaları, kurumları, normları ve davranışları hâkim hale getirme çabalarını öne çıkarmıştır. I. Dünya Savaşı öncesinde İngiltere'nin hegemonyasında tesis edilen PaxBritannica dönemi, savaş sonrasında yapılan anlaşmalarla ağır darbe almıştı. 1929 Buhranı sonrasında ise bırakınız yapsınlar düşüncesi yerini otoriter yönetimler altında istikrarsızlaşan bir dünya düzenine terk etmişti. İstikrarsızlaşan dünya ekonomisi ve otoriter yönetimlerin hâkimiyetindeki dünya siyaseti, II. Dünya Savaşı sonrasındaki yapı taşlarını dizmeye başlamıştı. Atlantik Deklarasyonu ile savaş öncesinde başlayan liberal kurallara dayalı dünya sistemi arayışı, savaş sonrasında Bretton Woods düzenlemeleriyle devam ettirilmişti. Böylece liberal yaklaşım XIX. Yüzyıl anlayışından farklı olarak yine egemen hale geldi. Çeşitli şekillerde ve farklı yapılarda olsa da liberal yaklaşım açık pazarlar, uluslararası kurumlar, işbirliğine dayalı güvenlik, demokratik toplum, ilerici değişim, kolektif sorun çözme, hukukun üstünlüğü ilkelerini temel olarak almış ve dünyanın geri kalan ülkelerine de uygulanması yolunda gerek zorlayıcı gerekse de rızaya dayalı hegemonya araçlarıyla kabul ettirilmeye çalışıldı. 1945 sonrası dönemde Gramsci'nin (1992) "fabrikadan doğan" hegemon¹ şeklinde tanımladığı Amerika Birleşik Devletleri (ABD), giderek Batı liberal düzeninin sahibi ve işletmecisi² olarak yeni yapının düzenleyicisi ve yöneticisi haline gelmişti. Ikenberry (2009) tarafından Uluslararası Liberalizm 2.0 (Liberal Internationalism 2.0) tanımlanan bu dönemdeki hegemonik düzende³, hiyerarşik yapılanmanın lideri olan ABD, Avrupalı devletler tarafından davet edilen bir imparator kimliğiyle, siyasi ve güvenlik alanına yerleştirilmiş ve diğer ülkelere kamu malları sağlama görevini de üstlenmiştir⁴. Ekonomik, askeri ve siyasal açılardan hegemonya tesis edilirken, kamusal malların hegemon tarafından diğer devletlere yönlendirilmesi de önemli bir politika aracı konumundaydı. Özellikle geri kalmış devletlerin kalkınabilmesi için alt yapı yatırımlarının tamamlanması ve bu sayede dünya ekonomisindeki iş bölümünün devam ettirilebilmesi savaş sonrasındaki en önemli gündem maddelerini oluşturmaktaydı. Bundan dolayı Türkiye'nin de içinde yer aldığı geri kalmış ülkelerin hem işbölümüne dâhil olabilmesi hem de kendi kalkınmalarını gerçekleştirebilmeleri için barajlar, kara yolları gibi kamusal mallara ait yatırımların desteklenmesi öne çıkarılmaktaydı.

Bu çalışma Türkiye'nin, hegemonyanın yeniden tesis edildiği ve ABD'nin hegemon güç haline geldiği II. Dünya Savaşı sonrasında, yenedünya düzenine uyum sağlamasında önemli bir role sahip olduğu düşünülen Seyhan Barajı'nın yapılması kararıyla hegemonyaya uyum sürecini ele almaktadır. II. Dünya Savaşı sonrasında Batı Bloku tarafında yer almaya çalışan Türkiye, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarı döneminden başlayarak çok partili hayata geçiş yapmış, ekonomiyi daha liberal söylemlerle hegemonun kurduğu yeni düzene uyumlaştırmış, norm ve kurallarında değişikliğe giden kurumsal düzenlemeler yapmıştı. Bu süreçte 1949 yılında Thornburg ve 1951 yılında Barker raporları Türkiye'nin ekonomik kalkınmasında izleyeceği istikametle ilgili hükümetlere tavsiyelerde bulunmuştur. Her iki rapor da Türkiye'nin kalkınmasını tarımsal gelişmede görmüş, büyük ölçekli sanayi ve alt yapı yatırımlarına Türkiye'nin yönelmesi tavsiye edilmemiştir. Buna bağlı olarak yüksek maliyetli olacağı düşünülen Seyhan Barajı'nın yapımına her iki raporda destek vermemiştir. Bunlara karşılık 1951 yılında Demokrat Parti (DP) Bursa milletvekili ve elektrik mühendisi olan Mithat San tarafından hazırlanan rapor ise Türkiye'nin ekonomik kalkınmasında Seyhan Barajı'nın önemine vurgu yapmaktadır. San'a (1951) göre Seyhan Barajı'nın yapılması, tıpkı raporlarda belirtildiği gibi

¹ Antonio Gramsci. *Prison Notebooks Volume I*, Çev. J. A. Buttigieg, & A. Callari, Columbia University Press, New York, 1992, s. 169.

² Ikenberry, G. J. "Liberal Internationalism 3.0: America and the Dilemmas of Liberal World Order". *Perspectives on Politics*, C. 7, S. 1, 2009, s. 71.

³ Ikenberry, G. J. "Liberal Internationalism 3.0: America and the Dilemmas of Liberal World Order", s. 74.

⁴ Ikenberry, G. J. "Rethinking the Origins of American Hegemony". *Political Science Quarterly*, C. 104, S. 3, 1989, s. 376-377.

Türkiye'nin tarımsal kalkınmasını hızlandıracaktır. Barajı yapımı sadece tarımsal kalkınmayı hızlandırmayacak aynı zamanda gerek Thornburg gerekse de Barker raporlarında hiç desteklenmeyen sanayi gelişimini de hızlandıracaktır. Bununla birlikte Seyhan Barajı'nın inşa edileceği bölgede sulama, göç, konut sorunlarına da çözüm bulunabilecektir. Dolayısıyla San (1951) barajın yapımını diğer raporlardan farklı olarak ekonomik, sosyal ve çevre yaklaşımları etrafında değerlendirip bütüncül bir kalkınma anlayışını desteklemektedir. Thornburg ve Barker raporları ise sadece uluslararası iş bölümünde Türkiye'nin belirlenen rolüne odaklanmaktadır.

1. Hegemonya ve II. Dünya Savaşı Sonrasında Hegemonyanın Tesisi

İtalyan düşünür Antonio Gramsci hegemonya kavramını, devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkilerin kapitalist üretim tarzına dayanan, toplumsal yapıda rızanın nasıl üretildiğini ve sürdürüldüğünü göstermek için kullanmıştır. Gramsci, hegemonya ifadesiyle toplumsal iktidarın tesis edilmesinde zor ve rıza yöntemleri arasındaki farkı ortaya koymaya çalışır⁵. Gramsci'nin zorlama kavramıyla ileri sürdüğü düşünce, devletin kapitalist yapılanmaya muhalefet eden kesimlere karşı, elinde bulundurduğu şiddet kullanma gücünü göstermektedir. Buna karşılık hegemonik güç kullanımında, bireyler ve toplumsal sınıfların, her ne kadar sömürücü olduğu bilinse de, kapitalist üretim tarzının gerektirdiği toplumsal değerlere ve normlara uyum sağlamaya yönelik ikna faaliyetleri devreye sokulur. Böylece itaatsizlik şeklinde nitelendirilecek eylemlerin cezalandırılması yerine, gönüllülük ve katılıma dayanan toplumsal iktidar biçimi inşa edilmeye çalışılır. Bu sayede hegemonya, gündelik hayatımıza rehberlik eden sağduyu şeklinde toplum tarafından hissedilir⁶. Dolayısıyla hegemonyaya doğru yöneliş, belirli bir yapıdan karmaşık üst yapıların yörüngesine geçiştir. Diğer bir ifadeyle bir grup ya da sınıfa ait özel çıkarların temsil edildiği kurumların inşasına ve ideolojilerin detaylı tanımının yapılmasına doğru hareket edıştır. Hegemonyayı yansıtan bu kurumlar ve ideolojiler, evrensel biçimde değerlendirilecek ve böylece hegemon yapının liderliğini engellemeden belirli bir sınıfa ya da gruba aitmiş gibi gözükmeyecektir⁷. Hegemonya, kendine ait bir çekirdek gücün bulunduğu yapının inşasına yönelecektir⁸. Böylece devletlerarası ilişkileri düzenleyen, temel kuralları muhafaza edebilecek kadar güçlü ve bunu yapmaya istekli olan hegemonya ortaya çıkacaktır⁹. Hegemon güç, rızaya dayalı biçimde kurmakta olduğu yeni sistemin meşruiyetini tesis edebilecektir¹⁰. Bununla birlikte egemen üretim tarzını destekleyen evrensel normlar, kurumlar ve mekanizmalarla sadece devlet için değil, sivil toplum güçleri için de genel davranış kurallarının benimsenmesi sürecidir. Aynı zamanda maddi kaynakları elinde tutan hegemon, sahip olduğu askeri ve ekonomik güçle dünya ekonomisinde açık ticaret yapısını kurarken, hayırsever despot niteliğiyle son kredi mercii görevini de üstlenecektir. Bu özellikleriyle hegemonya bir devletin diğer devletler üzerindeki hâkimiyetini tanımlamada kullanılacaktır¹¹. Hegemon devletin hakimiyetini tesis ettikten sonra

⁵Antonio Gramsci, *Prison Notebooks Volume I*, s. 156.

⁶Mark C.J. Stoddart. A Critical Review of Theories of Knowledge and Power", *Social Thought & Research*, C. 28, 2007 s. 200-201.

⁷Robert W. Cox. "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method", *Millennium Journal of International Studies*, C.12, S.2, 1983, s. 168-169.

⁸Christopher Chase-Dunn. "Approaches from a World-Systems Analysis Tradition", *Hegemony and Social Change*, Düz. The International Studies Association, Mershon International Studies Review, 1994, s. 362.

⁹Robert Owen Keohane. *International Institutions and State Power Essays in International Relations Theory*, Routledge, London, 2018, s. 234.

¹⁰Robert Owen Keohane. *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political*, Princeton University Press, Princeton, 1984.s. 39.

¹¹Robert W. Cox. "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method", s. 170-172., Robert, Gilpin. "The Theory of Hegemonic War", *The Journal of Interdisciplinary History*, C.18, S. 4, 1988, s. 592., Gilford John Ikenberry & Charles A. Kupchan. "The Legitimation of Hegemonic Power", *World Leadership and Hegemony*, Ed. D. P. Rapkin, Lynne Rienner Publishers, London, 1990, s. 49., Stephen D. Krasner. "State Power and the Structure of International Trade", *World Politics*, C 28, S. 3, 1976, s. 322., Helen V. Milner. "International Political Economy: Beyond Hegemonic Stability", *Foreign Policy*, C. 110, 1998, s. 113., Charles P. Kindleberger & Robert. Z. Aliber, *Manias, Panics, and Crashes*, New York, Palgrave MacMillan, 2015; Charles. P. Kindleberger, *The World in Depression 1929-1939*, University of California Press, Berkeley, 1973., Duncan Snidal (1985). "The Limits of Hegemonic Stability Theory", *International Organization*, C. 39, S. 4, 1985, s.580-581.

başarılı olabilmesi ve kendisi için iyi olanın dünya için de iyi olduğunu ileri sürebilmesi diğer devletlerin onu taklit etmesine bağlıdır¹². Böylece hegemon devlet ahlaki liderliği üstlendiği, fikirler üzerinde hakimiyet kurduğu, uluslararası toplumun kendisine uyum sağladığı ve kendisinin etki alanına aldığı özel hak ve sorumlulukları kurumsallaştırmış olur¹³.

II. Dünya Savaşı sonrasında hegemon güç haline gelen ABD, ekonomik yapının düzenleyicisi konumunu eline geçirirken, belirli düzenlemeler çerçevesinde Amerikan cumhuriyet idealinin siyasi ilişkiler yerine ticari ilişkiler yoluyla yerleştirilmesi politikasını tercih etmiştir¹⁴. 1945 sonrası dünya ekonomik düzeninde, özellikle Batı'da gömülü liberalizm, hâkim politik tercih oldu. Bu dönemde gömülü liberalizm anlayışının güçlenmesindeki temel etken 1929'da dünyada yaşanan krizden elden edilen tecrübelerdir. 29 Buhranı öncesinde uluslararası ödemeler sisteminin dengesizleşmesi, yoğun spekülasyon hareketleri ve istikrarsız kredi sistemi¹⁵, uluslararası işbirliği ve kontrol mekanizmalarındaki gerileme, hegemonik güç boşluğunun oluşmasına yol açarak¹⁶ dünya sistemindeki istikrarsızlığı derinleştirmiş ve dünya ticaretinin daralmasına neden olmuştu. Buhran nedeniyle ortaya çıkan bu gelişmeler Avrupa'yı "Otuz Yıl Savaşları'nın" yeniden ortaya çıktığı¹⁷ "karanlık kıta"ya dönüştürmüştü¹⁸ ve Avrupa'da *laissez-faire* anlayışının kaosa neden olduğuna yönelik düşüncelerin güçlenmesi nedeniyle otoriter yönetimlerin önü açılmıştı¹⁹. Bütün bunlara neden olan Buhran tecrübesini göz önünde bulunduran gömülü liberalizm, otuzlu yılların korumacı politikalarından farklı olarak, altın standardı ve serbest ticaret liberalizminin yerine, devletlerin kendi şartlarına uygun politikaları uygulamaya yönelik müdahaleciliği öne çıkartmıştı. Uluslararası alanda başarısız olan çok taraflılık, müdahaleci politikalar sayesinde devletlerin iç politik kararlarına yönlendirilmişti²⁰.

Gömülü liberalizmi savunanlar, klasik liberallere göre çok daha koşullu bir uluslararası liberal ekonomik düzeni desteklemişlerdi. Ayrıca kurulacak uluslararası düzen, ulusal hükümetlerin ülke içinde Keynesyen ve refah devletine özgü politikalar izleme yönündeki yeni arzularıyla uyumlu olmak zorundaydı. Bu ideoloji 1944 Bretton Woods konferansının temelini oluşturmuş ve savaştan sonraki ilk birkaç on yıl boyunca Batılı siyasetçilerin düşüncelerinde egemen olmuştu²¹. Öte yandan Buhran ve II. Dünya Savaşı yılları arasında Batı'da hâkim olan, ABD'de Roosevelt'in New Deal politikalarıyla geçerlilik kazanan "Keynes'den önce Keynesci" politikalar şeklinde tanımlanan uygulamalar, savaş sonrası dönemde tam anlamıyla meşruiyet kazanmıştı²². Klasik iktisattan keskin bir şekilde ayrılan "Genel Teorisi" ile Keynes²³, doğrudan

¹²Peter J. Taylor. "Approaches from a World-System Analysis Tradition", *Hegemony and Social Change*, Düz. The International Studies Association, Mershon International Studies Review, 1994, p. 363-364

¹³Giovanni Arrighi. (1994). "Approaches from a World-System Analysis Tradition", *Hegemony and Social Change*, Düz. The International Studies Association, Mershon International Studies Review, 1994, p.365., Helen V. Milner. "International Political Economy: Beyond Hegemonic Stability", s. 117., Ian Clark. *Hegemony in International Society*. Oxford University Press, Oxford, 2011, s.19., Ian Clark. "Bringing Hegemony Back in: The United States and International Order". *International Affairs*, C. 85, S. 1, 2009, s. 24.

¹⁴Robert Gilpin. "The Politics of Transnational Economic Relations", *International Organization*, C. 25, S. 3, 1971, s. 408.

¹⁵Charles P. Kindleberger. *A Financial History of Western Europe*, George Allan & Unwin Ltd, London, 1984, s. 364.

¹⁶İlhan Tekeli & Selim İlkin. *1929 Dünya Buranında Türkiye'nin İktisat Politikası Arayışları Belgesel İktisat Tarihi 1*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2009, s. 7.

¹⁷Ivan T. Berend. *20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi*, Çev. S. Çağlayan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 76.

¹⁸Mark Mazower. *Karanlık Kıta Avrupa'nın 20. Yüzyılı*, Çev. M. Morali, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.

¹⁹Brian Snowdon & Howard Vane. *Modern Makroekonomi Temelleri, Gelişimi ve Bugünü*, Çev. B. Kablamacı, Efil Yayınevi, Ankara, 2012, s. 9.

²⁰John Gerard Ruggie. "International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar", *International Organization*, C. 36, S. 2, 1982, s. 393.

²¹Eric Helleiner, "Economic Liberalism and Its Critics: The Past as Prologue?", *Review of International Political Economy*, C. 10, S. 4, 2003, s. 687.

²²Şevket Pamuk. *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi: Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 191., Şevket Pamuk. *Osmanlı'dan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme Seçme Eserler II*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 173-181; Şevket Pamuk. "Ottoman Economic Legacy from the Nineteenth Century", *Handbook of Modern Turkey*, Ed. M. Heper ve S. Sayarı, The Routledge, London, 2012, s.51,

²³John Maynard Keynes. *Genel Teori İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*, Çev. U. S. Akalın, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2010.

makroekonomik politikaları öne çıkaran, tam istihdam denge düzeyini özel bir durum olarak ele almasıyla, beklentilerinin önemli olduğu girişimci tanımlaması yaparak sosyo-psikolojik verileri sisteme dâhil edip sosyal verileri öne çıkartmasıyla²⁴ ve dış ticarete merkantilist yaklaşımı benimsemesiyle²⁵ Bretton Woods sonrası sistemin temel dayanağı haline geldi. Devletlerin kendi şartlarını göz önünde bulundurmaya öne çıkaran Keynesyen iktisat, sosyal uzlaşya önem veren, aynı zamanda “hayvansal güdülerini”²⁶ kontrol altına alarak, istikrarsız yapıların oluşmasının önüne geçmeyi hedeflemekteydi. Bu sayede 29 Buhranı sonrasında irrasyonalliteyi destekleyen²⁷ yapıların önüne geçilmeye çalışıldı. Böylece liberal düzen şeklinde ifade edilebilecek yapılanma, Keynesyen politikalarla yaratılan refah devletinin oluşmasıyla sosyal liberal hegemonyaya dönüştü. 1930’lu yılların dünyasında yaşananlar, klasik iktisat anlayışına dayalı normlar, kurallar ve karar alma süreçlerinin değişmesinin gerektiğini ve piyasanın eskiye dönüşü kabul etmeyeceğini göstermekteydi. Savaş sonrası yeni dönemde bu değerler dizisi Bretton Woods anlaşmasıyla yerel alanlardan çıkarılıp uluslararası alana taşındı²⁸. Diğer bir ifadeyle ulus-devletler demokratik yapılanmaya yönelik kurumsal düzenlemelerle kendi meşruiyetlerini tesis ederken, sermaye birikiminin uluslararası alandaki güvencesi ABD hegemonyası altında işlerlik kazanan uluslararası kurumlar tarafından sağlanmıştır²⁹.

Öte yandan hegemon güç ABD, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Bretton Woods düzeni içinde kurumsal yapıyı oluştururken, belli bir çerçeve içinde hareket etmişti. İlk olarak ABD, stratejik kısıtlama politikalarına başvurmuş ve zayıf devletlere onları yalnız bırakmayacağı ya da egemenliklerine zarar vermeyeceği konusunda güvence vermişti. İkinci olarak savaş sonrasında yenedünya düzeninin inşasında kurumsal yollarla güç getirisini kendi elinde tutmuştu. Böylece kurumsal yapılanmaya dayalı istikrarlı ve karşılıklı kabulü esas alan düzen kurulabilmişti. Öte yandan Amerikan hegemonyasının liberal söylemler etrafında şekillendirilmesi, özellikle Avrupa ve Japonya açısından yeni düzenin kabul edilebilirliğini arttırmıştır. Bununla birlikte oluşturulan kurumların ve kuralların geniş bir siyasal yelpazeye yayılması ve toplum yapılarına etki etmesi, zaman içinde savaş sonrası düzenin daha istikrarlı hale gelmesine yol açmıştı³⁰. İstikrarı tesis etmekte en önemli ekonomi politikası aracı, özellikle Avrupa’nın yeniden toparlanmasında ve üçüncü bir güç olarak yeniden dünya ekonomisinde ağırlık kazanmasını amaçlayan Marshall Planı oldu. Güçlü, serbest ticarete yönelmiş, ideolojik ve ekonomik bütünleşmesini sağlamış bir Avrupa hedefi etrafında Sovyetler Birliği’nin de genişlemesi önlenmeye çalışıldı³¹. Bu yönleriyle Marshall Planı, hegemon gücün başta Avrupa olmak üzere Batı Bloku içinde yer alacak ülkelere kamusal malları sağlayacağı bir nüfuz aracına da dönüşmüştür. Bundan dolayı Türkiye Cumhuriyeti de II. Dünya Savaşı sonrası hegemon yapısına uyum sağlayabilmek, Sovyetler Birliği’ne karşı güvenliğini garanti altına alabilmek ve ekonomik kalkınmasını hızlandırmaya yönelik kamusal mallardan yararlanabilmek için Marshall Planı’na dahil olmuştu. Bununla birlikte yeni dünya düzeninden destek almayı garanti altına alabilmek amacıyla gerekli siyasal ve ekonomik dönüşümler gerçekleştirilmiştir.

²⁴Raymond Aron. “What Is a Theory of International Relations?”, *Journal of International Affairs*, C. 21, S. 2, 1967, s. 188.

²⁵John Maynard Keynes. *Genel Teori İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*. s. 283-288.

²⁶George. A. Akerlof, & Robert. J. Shiller. *Hayvansal Güdüler İnsan Psikolojisi Ekonomiyi Nasıl Yönlendirir ve Küresel Kapitalizm İçin Niçin Önemlidir?*, Çev. N. Domaniç ve L. Konyer, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2010.

²⁷Edward Hallett Carr. *The Twenty Years’ Crisis 1919-1939 An Introduction To The Study Of International Relations*, The Macmillan Press, London, 1981, s. 58.

²⁸Stephen D. Krasner. “Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables”, *International Organization*, C. 36, S. 2, 1982b, s. 201.

²⁹R. Funda Barbaros & Özge Erdölek Kozal. “1940’lı Yıllarda Dünya ve Türkiye Ekonomisi”, *Modernizmin Yansımaları: 40’lı Yıllarda Türkiye*, Ed. R. F. Barbaros, & E. J. Zürcher, Efil Yayınevi, Ankara, 2022, s. 86.

³⁰Gilford John Ikenberry. “Institutions, Strategic Restraint, and the Persistence of American Postwar Order”, *International Security*, C. 23, S. 3, 1998-1999, s. 45-46.

³¹Gilford John Ikenberry. “Rethinking the Origins of American Hegemony”, s. 386., Charles. P. Kindleberger. “The Rise of Free Trade in Western Europe, 1820-1875”, *The Journal of Economic History*, C. 35, S. 1, 1975, s. 50.

2. II. Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin Hegemonyaya Uymu

İstiklal Harbi'nin kazanılmasının ardından Lozan Anlaşmasıyla Türkiye Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan edip, devletlerarası sistem içinde ulus-devlet modeli etrafında kurumsallaşan bir yapıya doğru yöneldi. Cumhuriyeti ilan eden asker ve bürokrat kadrolar, Batılılaşma geleceği içinde yetişmiş, Aydınlanma düşüncesine bağlı³² ve tıpkı Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi "aydın despotizmini" temel alan ve güçlü merkezi yapılanmanın var olması gerektiğine inanan yapı³³ etrafında siyasal, ekonomik ve hukuki dönüşümleri gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bunun yanı sıra patika bağımlılığı³⁴ etrafında bakıldığında Osmanlı Devleti'nden alınan bu miras yanında, kurumsal düzenlerin temelinde İttihat ve Terakki Cemiyeti döneminde olduğu gibi Milli İktisat anlayışı etrafında Milli Burjuvazi'nin yaratılması yer almaktaydı³⁵. Buna karşılık Milli İktisat politikası temel ilkeyi belirlese de, özellikle 30'lu yıllara kadar Büyük Devletler olarak tabir edilen devletlerle ekonomik ilişkiler geliştirilmeye çalışılmış, yabancı sermayeyle uzlaşma ve işbirliği devam ettirmek istenmiştir³⁶. Hatta bu dönemde devlet, imtiyazlı şirketlere inhisarları vermekle, kamu ihaleleri ve teşvikleri geniş tutmakla özel sermaye birikimini teşvik etmeye çalışmıştır³⁷. Bununla birlikte dünya ekonomisinde meydana gelen değişimler, Cumhuriyeti yönetenlerin bu değişimlere uyum sağlamak adına pragmatik davrandığını söylemek mümkündür. Örneğin 29 Buhranı sonrasında o zamana kadar çok fazlasıyla üzerinde vurgu yapılmayan devletçilik politikası daha fazla öne çıkmaya başlamıştır.

Devletçilik politikası, milli iktisat anlayışının doğal uzantısı şeklinde değerlendirilmiş³⁸, meslek gruplarının ekonomik aktör olarak öne çıktığı korporatist ekonomik sistem yanında solidarizmin vurgulandığı organik toplumcu sosyal yapı inşa edilmiştir³⁹. Ayrıca yeni ekonomik sistem devletçilik olarak nitelendirilse de özel sektörü dışlamayan bir sistem olduğunu belirtmek amacıyla, 1935 yılında yapılan CHP'nin Büyük Kurultay'ında Atatürk tarafından güdümlü ekonomik düzen şeklinde tanımlanmıştı⁴⁰. Diğer bir ifadeyle bu dönem dile getirilen devletçilik anlayışı, özel sermayeye karşı olmayan hatta onun tamamlayıcısı olma niteliğine sahip olması dolayısıyla "mutedil (ılımlı) devletçilik" dönemi olarak da nitelendirilebilir⁴¹. Nitekim güdümlü ekonomik düzende sadece devlet ekonomik aktör olarak sistem içinde yer almamaktaydı. Özel sektör yanında finans ve bankacılık kesiminin de dâhil olduğu ve iktidarla ittifak kurduğu sınıfların koalisyonuna dayanmaktaydı⁴².

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminin hemen sonrasında dünya ekonomisinde çıkan Buhran nedeniyle karşılaştığı zorlukların üstesinden gelinmeye çalışılırken, daha sonrasında II. Dünya Savaşı başka bir dönem ve üstesinden gelinmesi gereken ekonomik zorluk yılları olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarafsızlık

³²Yahya Sezai Tezel. *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 158/161.

³³Şerif Mardin. *Türk Modernleşmesi*, Çev. M. Türköne, & T. Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 83.

³⁴Douglass C. North. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance* Cambridge University Press, Cambridge, 1990, s. 44., Douglass C. North. *Understanding the Process of Economic Change*, Princeton University Press, Princeton, 2005, s. 51.

³⁵Zafer Toprak. *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, Doğan Kitap, İstanbul, 2012; Zafer Toprak. *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.

³⁶Korkut Boratav. *Türkiye'de Devletçilik*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006, s. 58.

³⁷Korkut Boratav. *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 12.

³⁸Tevfik Çavdar. *Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960)*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003, s. 247

³⁹Taha Parla. *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, Metis Yayınları, İstanbul, 2020; Zafer Toprak. *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, s. 197-231

⁴⁰Taha Parla. *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Cilt: 3 Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 243.

⁴¹Mustafa Şener. "1923-1945 Burjuva Uygarlığının Peşinde", *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat*, Haz. G. Atılğan, C. Saraçoğlu ve A. Uslu, Yordam Kitap, İstanbul, 2019, s. 209.

⁴²Kaan Ögüt & Cenk Yaltırak. "Kemalizmin Ekonomi Politikasında Unutulmuş Bir Sayfa: "Güdümlü Ekonomi", *Türkiye'de İktisadi Düşünce*, Der. M. E. Özgür, A. Duman ve A. Y. Kaya, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 175.

politikasını benimseyen Cumhuriyet, 1940-1945 yılları arasında ekonomik gelişmeler açısından kesinti ve gerileme dönemi olarak nitelendirilebilecek yılları yaşamıştır. Öte yandan II. Dünya Savaşı yılları, savaş sonrasındaki ekonomi politikaları, dünya konjonktürü içindeki yeri ve siyasi değişim yönünden o zamana kadar geçerli olan gelişme politikalarının tam aksi istikamete yöneleceği ve dünyada yeni güç dengeleri etrafında oluşan dönüşümlere ayak uydurmaya çalışacağı dönem açısından bir “kuluçka dönemi” olarak düşünülebilir⁴³.

II. Dünya Savaşı sonrasında Batı dünyasında kendisine yer edinmeye çalışan Türkiye Cumhuriyeti, 1930'lu yıllardan itibaren uygulamaya koyduğu gümrük duvarlarıyla korunan, kapalı, dış dengenin öne çıktığı ve iç ekonomiye özgü iktisat politikalarının yerine; ithalatın serbestleşmeye başladığı, buna bağlı olarak ortaya çıkan dış açıkların dış yardım, kredi ve yabancı yabancı sermaye yatırımlarıyla karşılanmaya çalışıldığı bir ekonomik düzene doğru yol almaya başlamıştı. Bu politik tercihlerin uygulamaya konulmasında 1946 yılı bir dönüm noktasını teşkil eder. İç pazarın genişlemesine dayalı sanayileşme programının yerine dışa açık ekonomik yapılanmanın tercih edilmeye başlanmasıyla dış pazarları dikkate alan, tarım, madencilik, altyapı yatırımları ve inşaat sektörünün öne çıktığı kalkınma programı öne çıkmaya başladı. Bu yönleriyle ele alındığında 1946-1953 dönemi hegemonyaya uyum açısından farklı bir eklemlenme süreci olarak değerlendirilebilir⁴⁴.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Almanya'nın savaşı kaybetmesi, Almanya Türkiye'nin dış ticaretinde önemli yer tutması nedeniyle, Türkiye dış ticaretinde sıkıntıya düştü. Buna yol açan temel etken, dış ticaret işlemlerinde kliring ve takas işlemlerinin gözden düşmesiydi. Bunu takip eden evrede, Türkiye'nin ihracatı da dünya piyasalarında oluşan fiyat yapılarından etkilenmeye başladı. Diğer taraftan ABD'nin dış yardım ve kredilerine başvurulması, ister istemez dış ticaret politikalarında liberalleşmenin öne çıkmasını tetikledi. Serbest dış ticaret sistemine uyum sağlamak için ithalat üzerinde uygulanan kısıtlamalardan vazgeçildi ve para sisteminde dönüştürülebilir paralara yönleneceği ilan edildi⁴⁵. Türkiye ekonomisi dünya pazarına yönelik uzmanlaşmayı tercih etmeli ve korumayı öne çıkaran politikalardan vazgeçmeliydi. Artık ülke içinde yatırımlar hegemon gücün verimsiz olarak ifade ettiği fabrikalara değil, tarım ve tarıma dayalı sanayileşmeye yönlendirilmeliydi⁴⁶. Buna uygun olarak İvedi Sanayileşme Planı'nın aksine daha liberal politikaları benimseyen Vaner Planı iktisat politikalarının temel çerçevesini çizdi⁴⁷. Nitekim Türkiye'nin hegemonyaya uyumunda çok partili siyasal hayata yönelik etkenlerden biri olarak sürekli ele alınırken, uyumu tetikleyen temel olay 1947 yılındaki CHP kurultayında ortaya çıkmaktadır. Bu yılda iktidarda olan CHP kurultayda özel teşebbüse, tarım, ulaştırma, enerji sektörlerine vurgunun daha fazla yapıldığı Türkiye Kalkınma Planı'nı hazırlattı. Savaş sonrası dünyanın hegemon gücü olan ABD'ye uyuma yönelik politikalar bu şekilde öne çıkmaya başlamıştı. Dolayısıyla Türkiye'de yeni hegemonun öncelik olarak ele aldığı serbest ticaret doktrini hâkimiyet kazanmış, sermaye hareketlerinin serbestliği öne çıkmıştı. Yeni düzen uyum açısından Amerikan kaynaklı sermaye yatırımları, dış yardım ve krediler, hegemon gücün genişlemesi açısından da kritik öneme sahip olmaya başlamıştı. Bu dönemden sonra sürekli Türkiye'ye gelen Amerikan heyetlerinin isteklerine uygun şekilde “dış yardım olmadan kalkınmanın” gerçekleştirileceğine yönelik düşünce hâkim hale gelmeye başladı⁴⁸. Böylece bu dönemde Cumhuriyet kurulduğundan beri ilk kez bir hükümet, iktisat politikalarına dışarıdan yapılan müdahaleleri normal karşılamıştır. Bunun sonucunda sanayi sektörüne verilen ağırlık

⁴³Korkut Boratav. “İktisat Tarihi (1908-1980)”, Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980, Ed. S. Akşin, Cem Yayınevi, Ankara, 1989, s. 305.

⁴⁴Korkut Boratav. *İktisat Tarihi (1908-1980)*, s. 311-312.

⁴⁵Yahya Sezai Tezel. *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, s. 218-219.

⁴⁶Çağlar Keyder. *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 149.

⁴⁷Fikret Şenses. “Bir Başka Harp ve Sulh: 1940'lı Yıllar Türkiye'sinde Siyasal ve İktisadi Yaşama Toplu Bakış”, *Modernizmin Yansımaları: 40'lı Yıllarda Türkiye*, Ed. R. F. Barbaros, & E. J. Zürcher, Efil Yayınevi, Ankara, 2022, s. 32.

⁴⁸Korkut Boratav. “İktisat Tarihi (1908-1980)”, s. 313-314.

geri plana atılırken, yatırımlar tarımda makineleşmeye ve karayolları yapımına yönlendirildi⁴⁹. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin Boğazlar ve Türkiye'den toprak taleplerinde bulunması da Türkiye Cumhuriyeti'nin ABD'ye yakınlaşmasında rol oynayan diğer bir dışsal etken olmuştur. Diğer taraftan savaş yıllarında uygulanan ekonomi politikalarından güçlenerek çıkan ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerinin isteklerine uygun şekilde özel kesimin öne çıktığı ve özellikle tarım sektöründe etkinlik kazandığı ekonomik yapı tercih edilmiştir⁵⁰. Devletçilik döneminin maliyetlerini sırtlanan küçük üreticiler de dünyaya uyum çabasına destek vermektedir. Dolayısıyla Amerikan reçeteleri ulaşımın güçlendirilmesiyle pazara girişi kolaylaştırdı, traktör sayesinde yeni topraklar tarımsal üretime açıldı ve üretim artışı sağlandı. Bu uygulamalar; ticaret burjuvazisi, büyük toprak sahipleri ve küçük üreticilerin, bürokrasinin gücünü geriletecek politikalarla birlikte destek vermesi anlamına gelmekteydi. Bunun yanı sıra bu grupların tamamı, maddi faydaları sağlayacak mekanizma olarak pazarı gördüğünden aynı ideolojiyi destekler konuma gelmiştir⁵¹. Ancak iç baskı unsurlarının öne sürdüğü bu dışa açılma talepleri, ülkede var olan mevcut üretime yeni pazarlar aramaktan ziyade, dış dünyadan sağlanacak yardımlar ve imkânlarla ithalatı ve buna bağlı olarak üretimi arttırmayı amaçlamaktaydı⁵². Bütün bunların beraberinde getirdiği en önemli sonuç, bürokrasi kendi projelerini savunma statüsünü kaybetmiş, hatta bu dönem içinde güçlenmeye başlayan burjuvazinin dengelerine bağlı devlet yöneticileri haline gelmişlerdir⁵³. Diğer taraftan kapitalist üretim tarzı, toplumsal yapının belirleyicisi konumuna geldiğinden genelleşmiş meta üretimi ekonomide hâkim konuma geldi. Metalaşmanın hızlandığı bu yapılanmada mal, işgücü, toprak, kredi ve teknoloji piyasaları kendi kurallarına göre işleyen yapılara dönüştüler. Pazar içerisinde fiyatın bağlama ve kişilere göre belirlendiği düzen geriledi. Köylülerin hayat standartlarını belirleyen şey, pazardaki meta ilişkileri tarafından belirlendiğinden, elde ettikleri gelir olmaya başladı. Piyasanın hâkimiyetinde ulusal bütünleşmenin tesis edilmeye çabalanması, küçük meta üretimine dayalı ekonomik işleyişin önem kazanmasına yol açtı⁵⁴.

Dışa açık yapılanmaya doğru Türkiye ekonomisi yol aldığından itibaren 1946 yılında ilk devalüasyonun yapılmasıyla, hegemon güce uyum konusunda liberal önlemler uygulamaya geçiriliyordu. Devalüasyon kararı alınmasındaki temel amaçlardan bir tanesi ihracat mallarının değerini yabancı paralar cinsinden ucuzlatmak, bu yolla ihracat gelirlerini arttırmak ve ithalatın serbestleştirildiği bu dönemde yüksek maliyetle çalışan yerli sanayiye korumak amaçlanmıştır. Bununla birlikte hegemonyaya uyum anlamında devalüasyonla Bretton Woods düzenlemelerine katılmak amaçlanmaktaydı. Böylece hegemon düzen etrafında belirlenen dünya piyasasının ticaret ve ödemeler düzenine uyum öne çıkmaktaydı⁵⁵. Bu dönemde yapılan devalüasyon, artık Türkiye ekonomisinde dış açıkların normalleştiği ve bunun neticesinde dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarıyla dengesini bulmaya çalışan ekonomik yapının inşa edilmesinde bir dönüm noktasını oluşturmuştu⁵⁶. Bunun ardından 1947 yılında özel teşebbüse ağırlık veren ve tarım, ulaştırma ve enerji sektörlerinin öncelik kazandığı Türkiye Kalkınma Planı hazırlandı. Ayrıca 1948 yılında düzenlenen Türkiye İktisat Kongresi'nde İstanbul Tüccarlar Derneği'nin tavsiyelerine uygun şekilde devletin ekonomik işlevlerinin ne

⁴⁹Yahya Sezai Tezel. *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, s. 266-267.

⁵⁰Fikret Şenses. "Bir Başka Harp ve Sulh: 1940'lı Yıllar Türkiye'sinde Siyasal ve İktisadi Yaşama Toplu Bakış" s. 14., Serdar Şahinkaya & Erinc Yeldan. "Savaş Sonrası ve Planlı Kalkınma Arasında Kırılgan Köprü: 1950'ler Türkiye'si", *Modernizmin Yansımaları: 50'li Yıllarda Türkiye*, Ed. R. F. Barbaros, & E. J. Zürcher, Efil Yayınevi, Ankara, 2021, s. 61.

⁵¹Çağlar Keyder. *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, s. 150.

⁵²Gülten Kazgan. *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009) "Ekonomi Politik" Açısından Bir İrdeleme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2021, s. 87.

⁵³Çağlar Keyder. *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, s. 159.

⁵⁴Çağlar Keyder. *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 349.

⁵⁵Yahya Sezai Tezel. *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, s. 220., İlhan Tekeli. "İnönü'ü Yıllar: Kötenci Moderniteden Popülist Moderniteye", *Modernizmin Yansımaları: 40'li Yıllarda Türkiye*, Ed. R. F. Barbaros, & E. J. Zürcher, Efil Yayınevi, Ankara, 2022, s. 74.

⁵⁶Serdar Şahinkaya & Erinc Yeldan. "Savaş Sonrası ve Planlı Kalkınma Arasında Kırılgan Köprü: 1950'ler Türkiye'si", s. 62.

olacağı belirlenirken, aynı zamanda ekonomide devletin sınırlandırılması üzerinde hem CHP hem de DP arasında benzerlikler söz konusuydu. Sermaye çevrelerinin bu isteklerinin yanı sıra dış ekonomik ilişkiler konusunda da CHP ve DP arasında çok büyük farklılıklar yoktu. Özellikle dış yardım, yabancı sermaye ve dış ticaret rejimine dair politikalarda ABD'nin hegemon güç olarak öne sürdüğü ve desteklediği serbest ticaret ve dışa açık ekonomik yapılanmaya dayalı uyum süreci her iki parti tarafından benimsenmişti. Böylece ilk olarak Truman Doktrini ve sonrasında Marshall Planı çerçevesinde alınmaya başlanan yardımlar, 1946 yılı sonrasında hem CHP hem de DP iktidarları döneminde devam ettirilmiştir. Türkiye'nin 1948 yılında Marshall yardımlarına yaptığı başvurunun kabul edilmesinin nedeni, Marshall Planı'nın asıl nüvesini teşkil eden Avrupa'nın yeniden diriltilmesi amacını taşımaktaydı. Bir tarım ülkesi olması nedeniyle Türkiye, Avrupa'nın gıda açığını kapatacak ülke şeklinde değerlendirilmekteydi. Yabancı sermaye konusunda ilk yumuşama CHP tarafından 1947 ve 1950 yıllarında yapılmış, aynı politika DP iktidarı tarafından 1951 yılında çıkarılan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu ve 1954 yılında kabul edilen Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ve Petrol Kanunun kabul edilmesiyle devam ettirilmiştir. Bununla birlikte dış ticarete korumacı önlemler kaldırılmaya başlanmış, 1946 yılında yapılan devalüasyonu takip eden süreçte, ithalatta kotaların düşürülmesini hedefleyen liberal uygulamalar devreye sokulmuştur. Bunu takip eden evrede DP iktidarında 1950 yılında 11704 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla uygulamaya konulan ithalat rejiminde liberalleşme genişletilmiş ve bundan sonraki üç yıl boyunca gümrük tarifeleri dışındaki engellerin büyük ölçüde ortadan kaldırıldığı dış ticaret politikası takip edilmiştir. Diğer taraftan Türkiye II. Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan Bretton Woods kurumlarına dâhil olmuştur. 1947 yılında Uluslararası Para Fonu (IMF), WB ve Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütü'ne üye olmuş, 1952 yılında NATO'ya kabul edilmiştir⁵⁷.

3. Hegemonyaya Uyumda Çatışan Raporlar ve Seyhan Barajı

Ekonomik kalkınmada çok önemli yeri olan kamusal mallara yönelik yatırımların nasıl yapılacağına yönelik çalışmalar Türkiye'de önem kazanmaya başlamıştı. Türkiye bu dönemde kalkınmasını hızlandırabilmek ve tercih ettiği ABD liderliğindeki hegemon güce uyum sağlamak amacıyla, 1947 yılında liberal politikaların daha fazla öne çıktığı Vaner Planı'nı hazırlattı. 1947'de revize edilen ekonomik kalkınma planına göre, hükümetin yatırım önceliği üç katlıydı: ülke çapında birkaç barajın inşası, tarımsal üretimin depolanması için tahıl ambarlarının inşası ve büyük liman şehirlerindeki liman tesislerinin modernizasyonu. Bu arada hükümet, kırsal ekonomik kalkınma programını başlatmak için Seyhan nehri üzerindeki barajın yanı sıra diğer birçok barajı finanse etmek üzere uluslararası kredi alma koşullarını kontrol ediyordu. Hasan Saka Hükümeti, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'ndan (UIKB) gerekli krediyi almayı umuyordu. 1947-1948 döneminde yaşanan yıkıcı yağışlar, Türk hükümetini Çukurova Bölgesi'ni yıkıcı sellerden korumak ve sulama için su sağlamak amacıyla kapsamlı çözümler aramaya zorlamıştır. IBRD fonlarına başvurmak için kapsamlı bir rapor gerekliydi ve hükümet International Engineering Co. Şirketinden J.P. Growdon ve John S. Cotton'u danışman olarak atadı. Bölgeyi ziyaret ederek 1948 yılında Türk hükümetine 'Aşağı Seyhan Vadisi Ekonomik Etüdü' başlıklı bir rapor sundular ve bu rapor 1949 yılında usulüne uygun olarak IBRD'ye iletilti. Bunu 1950 yılında San Francisco'daki aynı şirketin mühendisleri tarafından Türkiye'deki Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİE) ile yakın iletişim halinde sözleşme çizimlerinin ve şartnamelerin hazırlanması izledi. IBRD, gerekli incelemeleri yapmak ve koşulları doğrulamak üzere raporlar hazırlamak üzere Türkiye'yi ziyaret etmeleri için

⁵⁷Korkut Boratav. "İktisat Tarihi (1908-1980)", s. 314-315., Fikret Şenses. "1950'li Yıllar: Ne Getirdi? Ne Götürdü?", Modernizmin Yansımaları: 50'li Yıllarda Türkiye, Ed. R. F. Barbaros, & E. J. Zürcher Efl Yayinevi, Ankara, 2021, s. 19., İlhan Tekeli. "1950'li Yıllar: Kendini Yeniden Üretemeyen Populist Modernleşme", Modernizmin Yansımaları: 50'li Yıllarda Türkiye, Ed. R. F. Barbaros, & E. J. Zürcher, Efl Yayinevi, Ankara, 2021, s. 36.

⁵⁸Ahmet Erdem Tozoglu. "A Chapter in the Modernization of Turkey: Damming the Rivers, Claiming the Natural Landscape, and Building of the Seyhan Dam in Cilicia", Turkish Studies, C. 22, S. 3, 2021, p. 388.

uzmanlar görevlendirdi⁵⁸. Bunun yanı sıra en dikkat çekici raporlar, sırasıyla 1949 ve 1951 yıllarında Türkiye'yi ziyaret eden Max Weston Thornburg ve James Barker tarafından hazırlanmıştı.

1949 yılında hazırlanan Thornburg Raporu'nun destekleyici kurumu olan Yirminci Asır Vakfı'nın direktörü Evans Clark'ın raporun önsözünde belirttiği üzere, Türkiye üzerine incelemeler ABD tarafından Truman Doktrini öncesinde başlamıştır. Türkiye, Sovyet ve komünist yayılma tehdidine karşılık bir kale olarak değerlendirilmektedir. Refah seviyesi yükselmiş ve özgür bir Türkiye, sadece kendisi için değil hem ABD'nin hem de dünyanın çıkarlarına hizmet edecek bir ülke konumuna sokulmaktaydı⁵⁹. Thornburg (1949) raporun amacını belirtirken Türk ekonomisine yönelik düşüncelerini, Cumhuriyet kurulduktan sonra yapılan inkılaplarla uyumlu olmaması yönünden eleştirerek işe başlamaktaydı. Ona göre II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye, gelişmişlik açısından iki Türkiye olarak varlığını devam ettirmekteydi. Bir tarafta uçak Türkiye'si mevcutken, diğer tarafta kağıt arabası Türkiye'si hayatini devam ettirmekteydi. Bunu ortadan kaldırabilmek için de Türkiye, ABD'nin milli siyasetinin temel ilkesi olarak kabul edilen bireysel ve milli özgürlükleri elde etme yolunda çaba harcamalı ve ABD'nin özelliklerinde olmasa dahi bu temel ilkeleri kendi durum ve şartlarına göre düzenlemeliydi. Eğer Türkiye özgürlük üzerine bir sistem inşa etmeyecekse Amerikan yardımlarının her iki ülkeye de bir faydası olamayacaktır⁶⁰. Diğer eleştirdiği nokta, Türk vatandaşlarının bireysel yeteneklerini geliştirebilecekleri bir ortamdan yoksun konumda bulunmalarıydı. İş adamlarından köylülere hatta işçilere kadar bütün kesimler, kendi ekonomik durumlarını düzeltmek, bireysel istekleri doğrultusunda girişimde bulunmak ve işlerini geliştirmeye yönelik imkânlarla sahip değildir. Batılı ülkeler bu işleyiş sayesinde sanayileşmelerini gerçekleştirmişken, Türkiye bunlara sahip olamadığı için ilerlemesini tam anlamıyla sağlayamamıştır⁶¹. Bunun içinde başlangıç noktası, tarımsal kalkınmanın teşvik edilmesi yoluyla elde edilecek sermayenin daha sonrasında sanayileşme politikalarında kullanılmasıdır. Sanayileşmesini hafif sanayi yatırımlarına öncelik vererek gerçekleştirmesi tavsiye edilmekteydi. Tarımın ve tarımsal gelişmenin önemine vurgu yapılmakla birlikte, burada da büyük ölçekli yatırımlardan ziyade bol suyla örtülü ve bataklık bölgelerin kurutulması ve küçük sulama tesislerinin inşasını önermekteydiler⁶².

Türkiye ekonomisinin kalkınması ve dünya ekonomisine entegrasyonunu amaçlayan diğer rapor ise 1951 yılında yayımlanan Barker Raporu'dur (1951). UİKB adına hazırlanan rapor, hem CHP hem DP iktidarları döneminde yapılan davetler üzerine ortaya çıkmıştır. Raporu hazırlayan misyon grubu, raporun her iki parti tarafından iktidarları döneminde istenmesini partiler üstü sahip olma özelliğiyle açıklamaktadır. Diğer bir ifadeyle Türkiye'nin 1950'li yıllarda hegemonyaya uyum süreci her iki parti tarafından da benimsenmiştir. Her iki partinin onayını alan raporun temel amacı, Türk ekonomisinin geniş bir incelemesini yaparak, uzun vadeli politikalar konusunda tavsiyelerde bulunmak olarak belirtilmiştir. Diğer taraftan ekonomik kalkınmanın Türkiye'de başarılı olabilmesi için halkın sahip olduğu alışkanlıkların ve geleneklerin, hükümetin idari uygulamaları ve tutumlarının da değişmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Maddi anlamda hegemonyaya uyum sağlayacak ülkenin, norm ve değer yargılarında değişim meydana getirmek yoluyla da hegemon düzenin bir parçası olması hedeflenmiştir. Rapor Türkiye'nin öncelikli olarak tarım ve teknik, idari ve yönetsel personel eğitimine öncelik verilmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Bunların yanı sıra Türkiye'nin sanayileşmesi için gıda işleme, hafif metal işleme, hafif makine ve alet imalatı, inşaat malzemeleri ve deri sektörlerine ağırlık verilmelidir⁶³. Eğer raporda belirtilen politikalar uygulanırsa, bunun sonucunda elde edilecek en önemli başarı Türk tarımının içinde bulunduğu uyuşukluktan kurtarılması olacaktır. Tarımda sağlanan gelişmeler

⁵⁹Max Weston Thornburg, Graham Spry & George Soule. *Türkiye Nasıl Yükselir?* Çev. S. Yazıcıoğlu, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1949, s. 11.

⁶⁰Max Weston Thornburg, Graham Spry & George Soule. *Türkiye Nasıl Yükselir?*, s. 14.

⁶¹Max Weston Thornburg, Graham Spry & George Soule. *Türkiye Nasıl Yükselir?*, s. 44.

⁶²Max Weston Thornburg, Graham Spry & George Soule. *Türkiye Nasıl Yükselir?*, s. 172-173..

⁶³James M. Barker. *The Economy of Turkey An Analysis and Recommendations for a Development Program*. The John Hopkins Press, Baltimore, 1951, s. XIX-XXIII.

sayesinde verimli ve gelişmiş bir tarım sektörü, sanayileşmenin gelişmesi açısından da temel sağlayacaktır. Nitekim raporun yapmış olduğu en önemli eleştirisi, sanayileşmenin tarım aleyhine olacak şekilde düzenlenmesiydi. Rapora göre sanayileşme konusunda acele edilmesi nedeniyle, tarıma dayalı kalkınma politikaları geri plana atılmıştır. Tarım ekonomisi ilkel kaldığı sürece, çiftlik gelirleri düşük kalacak ve dolayısıyla sanayi ürünlerine olan talep sınırlı kalacaktır. Bu koşullar altında, yaygın bir sanayileşmenin ön koşulu olan geniş bir pazar yaratmak mümkün değildir. Dahası, tarımsal verimliliğin artmaması durumunda, nüfusun çok büyük bir bölümü üretim yapabilmek için sanayi yerine tarlada çalışmak zorunda kalacaktır⁶⁴. Tarımsal gelişme ve verimlik için makineleşme yanında en önemli yatırım tarım arazilerinin sulanması ve sulama yatırımlarına büyük önem verilmesini gerektirmektedir. Toprak barajlara veya yeraltı kaynaklarından gelen suya dayalı küçük ölçekli sulama olanakları özel bir değerlendirmeyi hak etmektedir. Sulanan bir hektarlık arazi, bir çiftçinin hektarın iki buçuğu kadar meyve ve sebze, hektarın iki buçuğu kadar yonca ve hektarın beşte biri kadar ağaç yetiştirmesini sağlayacaktır. Böylece beslenmesini iyileştirebilir, çiftlik hayvanları için yılda üç ila beş ton yonca samanı yetiştirebilir ve kötü mahsul yıllarında bir nebze güvenlik elde edebilir. Binlerle çarpıldığında, böyle bir gelişme köy tarımına önemli bir canlılık kazandıracaktır. Bu tür küçük projeler, mali ve teknik kaynaklar elverdikçe parça parça geliştirilebilir avantajına sahiptir. Büyük ölçekli sulama projelerine kıyasla yükü daha hafif, faydaları ise daha hızlı ve yaygın olacaktır. Bu tür küçük projeler için gerekli olan hidrolojik çalışmalar, test kuyuları ve küçük baraj olanaklarının araştırılması, daha büyük projeler için gerekli olan çalışmalarla kıyaslandığında daha az masrafla gerçekleştirilebilir. Sadece Seyhan ve Gediz projeleri Hükümet tarafından yoğun bir çalışmaya tabi tutulmuş olsa da, şu anda birçok büyük ve iddialı hidro-geliştirme planı tartışılmaktadır. Misyounun görüşüne göre, bu projelerin hiçbirisi şu anda gerçekleştirilmemelidir. Bu tavsiyenin en önemli nedeni, Türkiye'nin sınırlı kaynaklarının en hızlı ve yaygın getiri sağlayacak projelere uygulanması gereğidir⁶⁵.

Bursa Milletvekili Mithat San tarafından 1951 yılında yayınlanan raporda ise Seyhan Barajı'nın inşası edilmesiyle Çukurova'nın su baskını tehlikelerinden ve tahribatından kurtarılacağını ileri sürmüştü. Türkiye'deki akarsulara yatırım yapılmaması bir yandan doğal afetlere diğer yandan ise bataklıkla beraber sıtma gibi bulaşıcı hastalıklara neden olmaktaydı. İlaveten yaşanan taşkınlar ve salgınlar vatandaşın bu verimli ovaları ekip biçmede isteksiz olmasına neden olmaktaydı. Diğer taraftan bu sulara yakın araziler susuzluktan çatlar, ekinler yanar, akarsu etrafındaki şehirler ithal edilen mazotlardan elektrik tüketirler. Kasabalarda gaz lambaları köylerde ise çıralar aydınlanma amacıyla kullanılmaktaydı. Yine akarsu kenarlarındaki verimli arazilerin, susuz kalması ise potansiyelin altında verimliliğe neden olurken diğer yandan bu potansiyelin elektrik enerjisine dönüşmemesi ithal bir kaynak olan mazota bağımlı hale gelmesine ve pahalı enerji tüketimine neden olmaktaydı. 1949 yılında Türkiye'de 800 milyon kw/saat elektrik üretilmekteydi. Bunun yalnızca % 6'sı Hidro-elektrik santrallerinden elde edilmekteydi. Tek başına bu gösterge dahi Türkiye'de akarsuların kalkınma amacıyla kullanılamadığını ve kaynak israfına yol açtığını göstermekteydi⁶⁶.

Barajın inşası edilmesinden sonra 1.5 milyon dönümlük arazi sulama imkânına kavuşacak ve bu sayede yapılacak sulu tarımla 122 milyon değerinde tarım ürünü elde edilebilecekti. Ayrıca pamuk, narenciye ve bunlarla birlikte ekilecek yağlı tohum, bakliyat, kuşyemi vb. ihraç mallarından yılda iki defa ürün elde edilebilmesi mümkün olabilecekti. Bu ise 100 milyon TL tutarında bir döviz geliri elde edilmesi anlamına gelecektir. Barajın bitmesinin önemli faydalarından birisi de Türkiye'de 30 yılda bir yaşanan ve yaklaşık 4-5 sene dolayında devam eden kuraklıklarla mücadele edebilmek mümkün olabilecekti⁶⁷. Seyhan Barajı

⁶⁴James M. Barker. *The Economy of Turkey An Analysis and Recommendations for a Development Program*, s 30.

⁶⁵James M. Barker. *The Economy of Turkey An Analysis and Recommendations for a Development Program*, s. 75-76.

⁶⁶BCA, 30-01-0-0/ 50-301-7 (Bursa Milletvekili Mithat San'ın Seyhan Barajı ile ilgili başbakana verdiği muhtıra); Mithat San. (1951). *Seyhan Barajı Hidro-Elektrik Santrali Sulama ve Taşkın Önleme Tesisleri*, Ayhan Matbaası, Bursa, 1951, s. 3-4.

⁶⁷BCA, 30-01-0-0/ 50-301-7; Mithat San. *Seyhan Barajı Hidro-Elektrik Santrali Sulama ve Taşkın Önleme Tesisleri*, s. 6-7.

tarımsal gelişme ve su baskınlarından kurtulmanın yanında, elektrik üretiminde de artış meydana getirecekti. Hidro-elektrik santrali sayesinde yılda 284 milyon kilovat saat elektrik enerjisi üretilebilecekti. Bu sayede Adana, Mersin ve Tarsus şehirlerinin elektrik ihtiyacı ucuza karşılanabilecek ve Çukurova Bölgesi'nin elektrik ihtiyacı rasyonel çözüme kavuşmuş olacaktı. Diğer taraftan termik santraller aracılığıyla elektrik üretimi ihtiyacı azalacağından, elektrik elde etmede kullanılacak kömür ihraç edilebilecekti. İhraç edilen kömürden yılda 2 milyon 400 bin dolarlık döviz kazancı sağlanabilecekti. Seyhan Barajı'nın inşa edilmesiyle tarım sektöründeki kalkınma hızlanacağı gibi aynı zamanda birçok sanayi tesisi de gelişim gösterecekti. Özellikle Çukurova Bölgesi'nin çok ihtiyaç duyduğu çimento sanayisi kurulabilecek, ucuz ve bol çimento sayesinde yeni konutlar inşa edilebilecek, bölgenin ve bölgeye komşu yerlerin sosyal kalkınması hızlanabilecekti. Sosyal kalkınmayı hızlandıracak bir diğer husus da sanayide çalışacak işçinin değerinin yükselmesine yol açacaktı. Ucuz ve bol elektrikle sanayileşmenin hızlanması, bölgede iş bulamadığı için diğer bölgelere mevsimlik işçi olarak göç eden nüfusun kendi yaşadıkları yerlerde iş bulabilmeleri mümkün olabilecekti. Dolayısıyla bölgedeki işçinin hayat standardı yükselecek ve dağ köylerinde yaşayan nüfusun göç etmek yerine kendi ürününü üretebilmesi imkân dâhiline girebilecekti⁶⁸.

Barajın inşasında kullanılacak finansman açısından yapılan değerlendirmede ise San (1951), UİKB'den alınacak dış yardım kredisine destek vermektedir. Ancak dış finansman yanında özellikle iç finansman kaynağı olarak özel sektörün de işin içine girmesiyle, her yatırımın devlet bütçesinden karşılanması gerektiğine dair düşüncenin yıkılacağını ileri sürmekteydi. Bu yaklaşım da Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sonrası ABD hegemonyasında oluşan devletçilikten ziyade özel sektörün desteklenmesi gerektiği yönündeki düşünceyle uyuşmaktaydı. Diğer bir ifadeyle baraj, hem yabancı hem de yerli ortak tarafından inşa edilmiş olacak ve Türk özel sektörü yabancı sermaye yatırımları içinde yer almaya başlayacaktı. Nitekim barajın yapımı, ABD menşeli International Engineering Company Inc ile Çukurova Elektrik Şirketi'nin ortaklığıyla gerçekleşmişti⁶⁹. San (1951) tarafından hazırlanan raporun en önemli özelliği, Thornburg (1949) ve Barker (1951) raporlarının tersine Türkiye'de tarım, sanayi ve sosyal gelişmenin hızlanması ve gerçekleşmesi için büyük ölçekli baraj yapımının gerekliliğine vurgu yapılmasıydı.

San'ın (1951) rapordaki görüşlerini destekler şekilde, Türkiye DP iktidarı döneminde hazırlanan protokol ve bakanlar kurulu kararlarında Seyhan Barajı'na ilişkin düşünceler ve kararlar yansıtılmaktaydı. Barajın yapımı için 1952 yılında UİKB ile üzerinde anlaşmaya varılan kredi ve bu kredi için gerekli işlemleri tamamlamak üzere o dönemin Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin'e yetki verilmesi kararı alınmıştı⁷⁰. Kredi anlaşması tamamlandıktan sonra 1953 yılında Seyhan Barajı ve Elektrik Tesislerinin Tatbik Mevkiine Konulması Hakkında Protokol barajın yapılmasıyla Çukurova bölgesinin su taşkınlarının yarattığı yıkımlardan kurtulması, sulama, bol ve ucuz enerji üretimi sağlamanın amaçlandığı projenin uzun zamandır etüt edildiği belirtilmişti. Projenin finansmanı için UİKB ile yapılan görüşmelerin olumlu seyir izlediği belirtilmekteydi. Bunun yanı sıra projenin hazırlanan protokolünde Seyhan Barajı'nın yapılma amacı olarak Çukurova Bölgesi'ndeki belediyelere ve fabrikalara dağıtılacak elektrik üzerinde durulmaktaydı. Bu yaklaşım da tarımsal gelişme yanında sanayiye geliştirecek ve içme suyu sorununa çözüm bulacak şekilde barajın yapımına niyet edildiğini göstermekteydi. 22 milyon 241 bin dolarlık (62 milyon 274 bin 800 TL) finansman kredisi UİKB'den temin edilecek, 30 milyon TL'ye yakın kısmı iç finansman yoluyla ülke içinde karşılanacaktı. Hatta bu kısmın 14 milyon TL'lik kısmı ileride devredilecek elektrik tesisleri karşılığında, anonim şirketten avans olarak alınması Bakanlar Kurulunca kararlaştırılmıştı. İç finansman yönteminde özel sektöre ağırlık

⁶⁸BCA, 30-01-0-0/ 50-301-7; Mithat San. *Seyhan Barajı Hidro-Elektrik Santrali Sulama ve Taşkın Önleme Tesisleri*, s. 8-10.

⁶⁹BCA, 30-01-0-0/ 50-301-7; Mithat San. *Seyhan Barajı Hidro-Elektrik Santrali Sulama ve Taşkın Önleme Tesisleri*, s. 11-13.

⁷⁰BCA, 30-18-1-2 / 129 - 45 - 18 (Seyhan Barajı inşası için Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası ile mutabık kalınan kredi anlaşmasını imza etmek için Feridun Cemal Erkin'e yetki verilmesi)

verilecek ve böylece hem UİKB isteği karşılanacak hem de bütçe açığı verilmesinin önüne geçilecekti. Ancak barajın mülkiyeti devlet tekelinde olacaktı⁷¹. 1953 yılındaki Bakanlar Kurulu kararında ise Seyhan Barajı inşa edildikten sonra Çukurova Elektrik Türk Anonim Şirketi'ne devredilmesi ve elde edilecek elektrik enerjisinin ilk olarak Çukurova Bölgesine, eğer yeterli derecede üretim söz konusu olursa bölgenin çevresindeki muhtaç yerlere sevk edilmesi ve elektrik tüketimi 500 kw/h saati geçen sanayi kuruluşlarına satılmasını öngören karar da mevcuttu. Bakanlar Kurulunun 1953 yılında almış olduğu bu karar, Türkiye'nin Seyhan Barajı'nı sadece tarım ve şehirlerin su ihtiyacının karşılanması açısından değil sanayileşme politikasına temel sağlamak açısından da değerlendirmeye çalışıldığını göstermektedir⁷².

Sonuç

II. Dünya Savaşı'ndan sonra "*fabrikadan doğan*"⁷³ hegemon ABD'nin liderliğinde, uluslararası liberal 2.0 düzeni tesis edildi. Ancak bu dönemde tercih edilen liberal düzen, PaxBritannica dönemi liberal düzeninden farklılıklara sahipti. Gömülü liberalizmin öne çıkarıldığı bu dönem, altın standardına dayalı para sistemi ve serbest ticaretin dokunulmazlığa sahip olduğu PaxBritannica dönemi klasik liberal yapısının yerine ekonomik göreliliği öne çıkartmış ve her devletin kendi şartlarına uygun politikalar tercih edebilmesine fırsat vermiştir. Devletler göreliliği ekonomi politikalarını tercih etmeye başlayınca, ekonomide müdahaleci politikalar öne çıktı. Böylece uluslararası düzen, Bretton Woods düzenlemeleri etrafında, ulus devletlerin izleyeceği Keynesyen ve refah devletine özgü politikaları destekleyici konuma geldi. Diğer taraftan Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde Batı Bloku içinde yer alan ülkelere kalkınmaları amacıyla yardım yapılırken, bu yardımlar kamusal malları da içermektedir.

Özellikle Avrupa'nın yeniden inşasında kullanılan bu yardımlardan Türkiye'de hem kalkınmasını hızlandırmak hem de savaş sonrası Batı Blokunda yer alabilmek için faydalanmaya çalıştı. 1946 yılında yapılan devalüasyon marifetiyle içe dayalı sanayileşme politikaları yerini dışa açık ekonomik yapılanmaya bıraktı. Devalüasyonu takip eden süreçte CHP 1947 yılındaki kurultayında özel sermayeye, tarım, ulaştırma ve enerji sektörlerine ağırlık veren kalkınma politikalarına vurgu yapılmaya başlanmıştır. Aslında bu değişim, çok partili hayata geçişle birlikte sürekli ABD yanlısı olarak değerlendirilen DP'nin yerine, asıl cumhuriyeti kuran parti olan ve devletçilik politikalarına belirli bir dönem boyunca sürekli destek veren CHP ve Genel Başkanı İsmet İnönü'nün hegemonyaya dolayısıyla ABD normlarına uyum sürecini başlattığını göstermektedir. Daha sonrasında bu politik tercihler 1950 yılında yapılan seçimlerle iktidara gelen DP tarafından da devam ettirilmiştir.

Türkiye gerek dış gerekse de iç etkenlerin getirdiği bir dönüşüm sürecine dâhil olurken, amaçlanan şey yine ekonomik kalkınmanın devam ettirilmesi ve cumhuriyeti kuran kadronun sürekli vurguladığı muasır medeniyetler seviyesine ulaşılabilmesiydi. Bundan dolayı çok partili hayata geçtikten sonra Türkiye ekonomisi üzerine yapılan Thornburg (1949) ve Barker (1951) raporlarından her iki partide yararlanmıştır. UİKB tarafından desteklenen ve Türkiye ekonomisine hem kalkınma açısından yol çizen hem de dünya ekonomisindeki dâhil olacağı iş bölümü üzerine tavsiyelerde bulunan bu raporlar, raporu yazan kişiler tarafından da partiler üstü olarak nitelendirilmiştir. Türkiye'nin dünya ekonomi politiği içindeki yerine vurgu yapan her iki rapor, ülkenin kalkınmasında en büyük ağırlığı tarım sektörüne vermişti. Thornburg (1949) raporunda Türkiye'nin bir özgürlük sistemi kurması gerektiğini ifade etmekteydi. Hatta Türkiye'nin, eğer belirtilen özgürlükler üzerine bir kurumsal yapı inşa etmezse, ABD yardımlarından faydalanma

⁷¹BCA, 230-0-0-0 / 3 - 9 - 5 (Seyhan Barajı ve elektrik tesislerinin tatbik mevkiine konulması hakkında protokol).

⁷²BCA, 30-18-1-2 /1017, 132 - 51 - 16 (Seyhan Barajı Hidroelektrik Santrali'nden elektrik enerjisi üretimi ve bu enerjini satışı imtiyazının Çukurova Elektrik Türk Anonim Şirketi'ne devredilmesi).

⁷³Antonio Gramsci. Prison Notebooks Volume I., s. 169.

imkânına kavuşamayacağı ima edilmekteydi. Özgürleşmeyi esas alan kurumsal yapılar aynı zamanda Türk vatandaşlarının bireysel yeteneklerini geliştirebilecekleri bir ortam inşa edilmeliydi. Böyle bir kurumsal düzenlemelerin başlangıç noktası olarak tarımsal kalkınmayı göstermekteydi. Tarımsal kalkınmanın öne çıkarıldığı bu raporda, tarımdan elde edilecek sermayenin daha sonrasında sanayileşme politikalarında kullanılabileceği belirtilmektedir. Ancak tercih edilmesi gerek sanayi hafif sanayi olarak işaret edilmektedir. Öte yandan tarımsal kalkınma açısından büyük öneme sahip sulama tesisleri açısından da büyük ölçekli baraj yatırımları tavsiye edilmemektedir.

Thornburg (1949) raporuna benzer şekilde Barker (1951) raporu da ilk olarak halkın geleneksel değerlerinden kurtulması gerektiğini iddia etmekteydi. Ekonomik yapıda hegemon yapıya uyum sağlarken, norm ve değer yargıları da hegemonun benimsediklerine uygun olmalıydı. Bunun ardından rapor tarımsal kalkınmayı öne çıkarmakta ve hafif sanayi tesisleri yoluyla sanayileşmeyi tavsiye etmekteydi. Diğer taraftan rapora göre tarımsal kalkınma için gerekli olan sulama tesislerinde büyük ölçekli yatırımlara girilmemesi gerekmekteydi. Büyük ölçekli sulama projelerine kıyasla yükü daha hafif, faydaları ise daha hızlı ve yaygın olacaktır. Bu tür küçük projeler için gerekli olan hidrolojik çalışmalar, test kuyuları ve küçük baraj olanaklarının araştırılması, daha büyük projeler için gerekli olan çalışmalarla kıyaslandığında daha az masrafla gerçekleştirilebilir. Sadece Seyhan ve Gediz projeleri Hükümet tarafından yoğun bir çalışmaya tabi tutulmuş olsa da, şu anda birçok büyük ve iddialı hidro-geliştirme planı tartışılmaktadır. Barker (1951) raporuna göre, bu projelerin hiçbirisi bu zamanda gerçekleştirilmemelidir. Her iki rapordaki bu düşünceler açıkça Türkiye'nin uzun bir zaman boyunca tarım ülkesi olarak kalmasını ve adeta Avrupa'nın tahıl ambarı olmasını desteklemektedir. Diğer bir ifadeyle Türkiye dünya ekonomisine ucuza ve bol ürettiği tarım ürünleri yoluyla dâhil olmalıdır.

Her iki raporun aksine Bursa Milletvekili Mithat San tarafından yazılan ve başbakana sunulan raporda ise Türkiye'de kalkınmanın gerçekleşmesi açısından en önemli ağırlık baraj yapımına verilmeliydi. Barajların kalkınmadaki önemine vurgu yapan rapor, Seyhan Barajı'nın Türkiye ekonomisine sağlayacağı katkıları çok detaylı bir şekilde ele almıştır. Barajın inşa edilmesiyle Çukurova Bölgesi su baskınları ve taşkınlarından kurtulacak, bataklıkların oluşması, sağlık sorunları engellenecektir. Bununla birlikte su basını ve taşkınların çokluğu nedeniyle ekilemeyen değerli araziler ekime açılacaktır. Diğer taraftan baraj sayesinde elektrik elde edileceğinden, ithal mazot yoluyla elektrik elde edilmesine gerek kalmayacaktır. Barajdan elde edilen elektrik hem ithal mazotla aydınlanmanın önüne geçecek hem de termik santraller yoluyla elde edilen elektrikte kullanılan kömür ihraç edilebilecektir. Böylece Türkiye döviz gelirlerini artırma imkânına kavuşur. Tarımsal kalkınma ve ürün çeşitliliği yanında sanayileşme de hızlanacaktır. Özellikle çimento sanayinin gelişmesi, ucuz ve bol çimento sayesinde yeni konutlar inşa edilebilecek, bölgenin ve bölgeye komşu yerlerin sosyal kalkınması hızlanabilecektir. Gelişen sanayi sektöründe çalışacak işçi sayısının artması da sosyal kalkınmayı hızlandıracaktır. Ucuz ve bol elektrikle sanayileşmenin hızlanmasıyla, bölgede iş bulamadığı için diğer bölgelere mevsimlik işçi olarak göç eden nüfusun kendi yaşadıkları yerlerde istihdam edilebilmelerine imkân verir. Bunların yanı sıra özel sektörün barajın yapımına dâhil edilmesi ve finansman imkânı sağlaması, Türkiye'de özel sektörün gelişmesi açısından fırsat yaratacaktır. Böylelikle hem hegemon yapını istediği girişimci hem de Cumhuriyetin yaratmayı hedeflediği Milli Burjuva dışı açık ekonomik yapıda ve büyük yatırım projelerinde ortaya çıkarılabilecektir. San (1951) tarafından ileri sürülen bu görüşler, diğer iki rapora göre Türkiye'nin kalkınmasında ülkenin kendine has şartlarını dikkate almaktadır. Thornburg ve Barker raporları Türkiye'nin kalkınmasında büyük ölçekli yatırımlara kaynak verimliliği olmadığı için yer vermezken, San'ın raporu ise bunların tersine hem kaynak yaratmak hem de Türkiye'nin kalkınmasını hızlandırmak açısından büyük ölçekli yatırımların yapılması gerektiğini ileri sürmektedir. Yabancı raporlar açısından Türkiye'nin sanayileşmesi ikinci plana atılırken, Türkiye'de San tarafından yazılan ve DP hükümeti tarafından uygulanan Seyhan Barajı projesi göz önüne alındığında, tarımsal kalkınmaya önem verilirken, sanayileşme ve sosyal kalkınma hiçbir zaman ikinci plana atılmamıştır.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri Author Details

Derviş Tuğrul Koyuncu (Dr. Öğr. Üyesi)

¹ Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, Ankara, Türkiye

0000-0002-3800-0386 dervistugrulkoyuncu@ankara.edu.tr

Ragıp Yılmaz (Dr. Öğr. Üyesi)

² Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Eskişehir-Türkiye

0000-0002-1522-6542

Kaynakça | References

Arşiv Kaynakları

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, 30-01-0-0/ 50-301-7

BCA, T.C. Başbakanlık Kararla Daire Başkanlığı 30-18-1-2 / 129 - 45 - 18

BCA, Nafia Vekâleti, 230-0-0-0 / 3 - 9 - 5

BCA, Kararlar Daire Başkanlığı, 30-18-1-2 /132 - 51 - 16

Kitap ve Makaleler

Akerlof, G. A., & Shiller, R. J. *Hayvansal Güdüler: İnsan Psikolojisi Ekonomiyi Nasıl Yönlendirir ve Küresel Kapitalizm için Niçin Önemlidir?* Çev. N. Domaniç, & L. Konyer, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2010

Aron, R. "What Is a Theory of International Relations?" *Journal of International Affairs*, C. 21, S. 2, 1967, 185-206.

Arrighi, G. "Approaches from a World-System Analysis Tradition", *Hegemony and Social Change*, Düz. The International Studies Association, Mershon International Studies Review, Washington D.C., 1994, s. 365-366.

Barbaros, R. F., & Kozal, Ö. E. "1940'lı Yıllarda Dünya ve Türkiye Ekonomisi", *Modernizmin Yansımaları: 40'lı Yıllarda Türkiye*, Ed. R. F. Barbaros, & E. J. Zürcher, Efil Yayınevi, Ankara, 2022, s. 86-111.

Barker, J. M. *The Economy of Turkey An Analysis and Recommendations for a Development Program*, The John Hopkins Press, Baltimore, 1951.

Berend, I. T. 20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi, Çev.S. Çağlayan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

Boratav, K. *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1974.

Boratav, K. İktisat Tarihi (1908-1980), *Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye Tarihi 1908-1980*, Ed. S. Akşin, Cem Yayınevi, Ankara, 1989, s. 265-354.

Boratav, K. *Türkiye'de Devletçilik*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006.

Carr, E. H. *The Twenty Years' Crisis 1919-1939 An Introduction to the Study of International Relations*, The Macmillan Press, London, 1981.

Chase-Dunn, C. "Approaches from a World-System Analysis Tradition", *Hegemony and Social Change*, Düz. The International Studies Association, Mershon International Studies Review, Washington D.C., 1994, s. 361-363.

Clark, I. "Bringing Hegemony Back in: The United States and International Order", *International Affairs*, C. 85, S. 1, 2009, s. 23-36.

Clark, I. *Hegemony in International Society*, Oxford University Press, Oxford, 2011

Cox, R. W. "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", *Millennium Journal of International Studies*, C. 10, S. 2, 1981, s. 127-155.

- Cox, R. W. "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method", *Millennium Journal of International Studies*, C. 12, S. 2, 1983, s. 162-175.
- Çavdar, T. *Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960)*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.
- Gilpin, R. "The Politics of Transnational Economic Relations", *International Organization*, C. 25, S. 3, 1971, s. 398-419.
- Gilpin, R. "The Theory of Hegemonic War", *The Journal of Interdisciplinary History*, C. 18, S. 4, 1988, 591-613.
- Gramsci, A. *Prison Notebooks Volume I.*, Çev.J. A. Buttigieg, & A. Callari, Columbia University Press, New York, 1992.
- Helleiner, E. "Economic Liberalism and Its Critics: The past as Prologue?" *Review of International Political Economy*, C. 10, S. 4, 2003, s. 685-696.
- Ikenberry, G. J. "Rethinking the Origins of American Hegemony", *Political Science Quarterly*, C. 104, S. 3, 1989, s. 375-400.
- Ikenberry, G. J. "Institutions, Strategic Restraint, and the Persistence of American Postwar Order", *International Security*, C. 23, S. 3, 1998-1999, s. 43-78.
- Ikenberry, G. J. "Liberal Internationalism 3.0: America and the Dilemmas of Liberal World Order", *Perspectives on Politics*, C. 7, S. 1, 2009, s. 71-87.
- Ikenberry, G. J., & Kupchan, C. A. "The Legitimation of Hegemonic Power", *World Leadership and Hegemony*, Ed. D. P. Rapkin, London: Lynne Rienner Publishers, 1990, s. 49-70.
- Kazgan, G. *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009) "Ekonomi Politik" Açısından Bir İrdeleme*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2021.
- Keohane, R. O. *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political*. Princeton University Press, Princeton, 1984.
- Keohane, R. O. *International Institutions and State Power Essays in International Relations Theory*, Routledge, London, 2018.
- Keyder, Ç. *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- Keyder, Ç. *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- Keynes, J. M. *Genel Teori İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*, Çev.U. S. Akalın, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2010.
- Kindleberger, C. P. "The Rise of Free Trade in Western Europe, 1820-1875", *The Journal of Economic History*, C. 35, S. 1, 1975, s. 20-55.
- Kindleberger, C. P. *The World in Depression 1929-1939*, University of California Press, Berkeley, 1973.
- Kindleberger, C. P. *A Financial History of Western Europe*. George Allan & Unwin Ltd, London, 1984.
- Kindleberger, C. P., & Aliber, R. Z. *Manias, Panics, and Crashes*. Palgrave MacMillan, New York, 2015.
- Krasner, S. D. "State Power and the Structure of International Trade", *World Politics*, C. 28, S. 3, 1976, s. 317-347.
- Krasner, S. D. "Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables", *International Organization*, C. 36, S. 2, 1982, s. 185-205.
- Mardin, Ş. *Türk Modernleşmesi*, Çev.M. Türköne, & T. Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- Mazower, M. *Karanlık Kıta Avrupa'nın 20. Yüzyılı*, Çev. M. Morali, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Milner, H. V. "International Political Economy: Beyond Hegemonic Stability". *Foreign Policy*, C. 110, 1998, s. 112-123.
- North, D. C. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press, Cambridge, 1990.
- North, D. C. *Understanding the Process of Economic Change*. Princeton University Press, Princeton, 2005.
- Öğüt, K., & Yalıtırak, C. "Kemalizmin Ekonomi Politikasında Unutulmuş Bir Sayfa: "Güdümlü Ekonomi"", *Türkiye'de İktisadi Düşünce*, Ed. M. E. Özgür, A. Duman, & A. Y. Kaya, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 169-197.
- Pamuk, Ş. *Osmanlı'dan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme Seçme Eserler II*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- Pamuk, Ş. "Ottoman Economic Legacy from the Nineteenth Century", *The Routledge Handbook of Modern Turkey*, Ed. M. Heper, & S. Sayarı, Routledge, London, 2012, s. 44-52.
- Pamuk, Ş. *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi: Büyüme, Kurmlar ve Bölüşüm*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.
- Parla, T. *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Cilt 3: Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u*. İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.
- Parla, T. *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*. Metis Yayınları, İstanbul, 2020.
- Ruggie, J. G. "International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar" *International Organization*, C. 36, S. 2, 1982, s. 379-415.
- San, M. *Seyhan Barajı Hidro-Elektrik Santrali Sulama ve Taşkın Önleme Tesisleri*. Ayhan Matbaası, Bursa, 1951.
- Snidal, D. "The Limits of Hegemonic Stability Theory", *International Organization*, C. 39, S. 4, 1985, s. 579-614.
- Snowdon, B., & Vane, H. R. *Modern Makroekonominin Temelleri, Gelişimi ve Bugünü*, Çev.B. Kablamacı, Efil Yayınevi, Ankara, 2012.

- Stoddart, M. C. "Ideology, Hegemony, Discourse: A Critical Review of Theories of Knowledge and Power", *Social Thought & Research*, C. 28, 2007, s. 191-225.
- Şahinkaya, S., & Yeldan, E. "Savaş Sonrası ve Planlı Kalkınma Arasında Kırılgan Köprü: 1950'ler Türkiye'si", *Modernizmin Yansımaları: 50'li Yıllarda Türkiye*, Ed. R. F. Barbaros, & E. J. Zürcher, Efil Yayınevi, Ankara, 2021, s. 59-73.
- Şener, M. "1923-1945 Burjuva Uygarlığının Peşinde", *Osmanlı'dan Günümüze Siyasal Hayat*, Ed. G. Atılgan, C. Saraçoğlu, & A. Uslu, Yordam Kitap, İstanbul, 2019, s. 201-345.
- Şenses, F. "1950'li Yıllar: Ne Getirdi? Ne Götürdü?", *Modernizmin Yansımaları: 50'li Yıllarda Türkiye*, Ed. R. F. Barbaros, & E. J. Zürcher, Efil Yayınevi, Ankara, 2021, s. 17-31.
- Şenses, F. "Bir Başka Harp ve Sulh: 1940'lı Yıllar Türkiye'sinde Siyasal ve İktisadi Yaşama Toplu Bakış", *Modernizmin Yansımaları: 40'lı Yıllarda Türkiye*, Ed. R. F. Barbaros, & E. J. Zürcher, Efil Yayınevi, Ankara, 2022, s. 13-38.
- Taylor, P. (1994). "Approaches from a World-System Analysis Tradition", *Hegemony and Social Change*, Düz. The International Studies Association, Mershon International Studies Review, Washington D.C., 1994, 363-364.
- Tekeli, İ. "1950'li Yıllar: Kendini Yeniden Üretemeyen Populist Modernleşme", *Modernizmin Yansımaları: 50'li Yıllarda Türkiye*, Ed. R. F. Barbaros, & E. J. Zürcher, Efil Yayınevi, Ankara, 2021, 33-58.
- Tekeli, İ. "İnönü'lü Yıllar: Kötenci Moderniteden Popülist Moderniteye", *Modernizmin Yansımaları: 40'lı Yıllarda Türkiye*, Ed. R. F. Barbaros, & E. J. Zürcher, Efil Yayınevi, Ankara, 2022, s. 39-85.
- Tekeli, İ., & İlkin, S. *1929 Dünya Buranında Türkiye'nin İktisat Politikası Arayışları Belgesel İktisat Tarihi 1*. Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2009.
- Tezel, Y. S. *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.
- Thornburg, M. W., Spry, G., & Soule, G. (1949). *Türkiye Nasıl Yükselir?*, Çev.S. Yazıcıoğlu, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1949.
- Toprak, Z. *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, Doğan Kitap, İstanbul, 2012.
- Toprak, Z. (2020). *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.
- Tozoglu, A. E. "A Chapter in the Modernization of Turkey: Damming the Rivers, Claiming the Natural Landscape, and Building of the Seyhan Dam in Cilicia", *Turkish Studies*, C. 22, S. 3, 2021, s. 380-409.